

Død og begravet – i vikingetiden

Artikler fra et seminar på Københavns Universitet
den 26. februar 2016

Redaktion: Jens Ulriksen og Henriette Lyngstrøm

Død og begravet – i vikingetiden

Artikler udgivet i forbindelse med seminaret *Død og begravet – i vikingetiden* afholdt på Københavns Universitet den 26. februar 2016.

Udgiver: Forhistorisk arkæologi, SAXO-instituttet ved Københavns Universitet.

Redaktion: Jens Ulriksen og Henriette Lyngstrøm (ansv.)

Tryk: Grafisk – Københavns Universitet

Salg: Publi©Kom, Københavns Universitet Amager

København 2016

ISBN: 978-87-89500-17-1

Rekonstruktion af Grydehøj A505

©Leszek Gardela and Mirosław Kuźma

Død og begravet – i vikingetiden

Forord

Vikingetiden er og bliver et populært og spændende emne. Derfor var det heller ikke svært at få arkæologer fra hele Danmark til at bidrage med indlæg til seminaret *Død og begravet – i vikingetiden* den 26. februar 2016. Det blev til 19 artikler, hvoraf indholdet af de 16 fremlagdes af forfatterne til selve seminaret.

Artiklernes emner repræsenterer stolte forskningstraditioner såvel som nyere indfaldsvinkler og problemstillinger, der er tidens tern. Der er fokus på gravskikkens fysiske udtryk og behandling af enkelte elementer i gravenes indretning og udstyr som udtryk for magt, status og religion. Der udfoldes tanker om det kønsspecifikke, det afvigende og det symbolske i gravenes indhold og udformning, og gravlæggelserne sættes i perspektiv i forhold til det omgivende, levende samfund. *Død og begravet – i vikingetiden* er det fjerde seminar på ligeså mange år, som afholdes indenfor rammerne af seed-money netværket *Vikingetid i Danmark* på Saxo-instituttet. Seminaret, og redaktionen af seminarrapporten, er sket i et samarbejde mellem Museum Sydøstdanmark og Saxo-instituttet, og som noget nyt er alle artiklerne denne gang fagfællebedømt. Det var aldrig gået uden god hjælp fra vidende kolleger i universitets- og museumsverdenen. Vi skylder alle bedømmerne en stor tak for deres hjælp.

Jens Ulriksen og Henriette Lyngstrøm

Indhold

Mogens Bo Henriksen

Brændt, men ikke altid begravet? Vikingetidens ligbrændingssteder og brandgrave

Anja Borch-Nielsen

Sten består, mens guld forgår – status markeret i sten

Nikolaj Wiuff Kristensen

Klar til Ragnarok? Om orienteringen af hedenske grave

Ernst Stidsing

Fra insulært skrinbeslag til spænde

Martin Mikkelsen

Brandstrup og Mammen, hirdmænds grave og gårde?

Astrid Skou Hansen

Gravhøj og kirke – magtdemonstration eller tilfældighed?

Ole Kastholm

Afvigende normaler i vikingetidens gravskik? Dobbeltgraven fra Gerdrup 35 år efter

Søren T.M. Christensen

Nye brikker til forståelsen af vikingetidens rituelle praksis

Bjarne H. Nielsen

Undskyld til Næsbymanden

Merethe Schifter Bagge

Ryttergraven i Fregerslev – et uopklaret mysterium

Charlotta Lindblom

Våbenfør kvinde i vognfading fra Oens – et bidrag til diskussionen om vognfadinggrave med atypisk udstyr

Astrid Simmelkiær

Kiste eller køretøj? Vognfadinger i vikingetidsgrave

Katrine Ipsen Kjær

Guldtråd og klinknagler på afveje? Sandagergård II – en sjællandsk vikingetidsgravplads

Sarah Skytte Qvistgaard

Flotte fyre fra Friesland og en smækker sakser med sans for skægpleje?

Kirsten Nellemann Nielsen

Enekammer eller dobbeltværelse? Et dødehus med tre kammergrave fra Hårup i Midtjylland.

Morten Søvstø

Ribes ældste gravpladser, ca. 700-1050

Bente Grundvad

Begravelsesbåde i en religiøs overgangstid

Julie Nielsen

Bybo og bonde – befolkningsmæssige forskelle og ligheder omkring år 1000

Lilith Andersen

Set på afstand – vikingetidig gravskik i middelalderligt perspektiv

Ryttergraven i Fregerslev – et uopklaret mysterium

Merethe Schifter Bagge

Fregerlev II er en mindre gravplads fra yngre vikingetid syd for Hørning i Gl. Skanderborg Amt. Den består af to jordfæstegrave og et kammergravskompleks, hvori der er fundet forgyldte seletøjsbeslag. De to jordfæstegrave er udgravet, men tilbage står kammergravskomplekset, hvorom vi kun har begrænset viden, idet Kulturstyrelsen har valgt at bevare det in situ. Dermed efterleves Maltakonventionen (1). Tydeligvis er det dog en mand af magteliten, der ligger i kammergraven på den lille bakketop.

Gravpladsen Fregerlev II

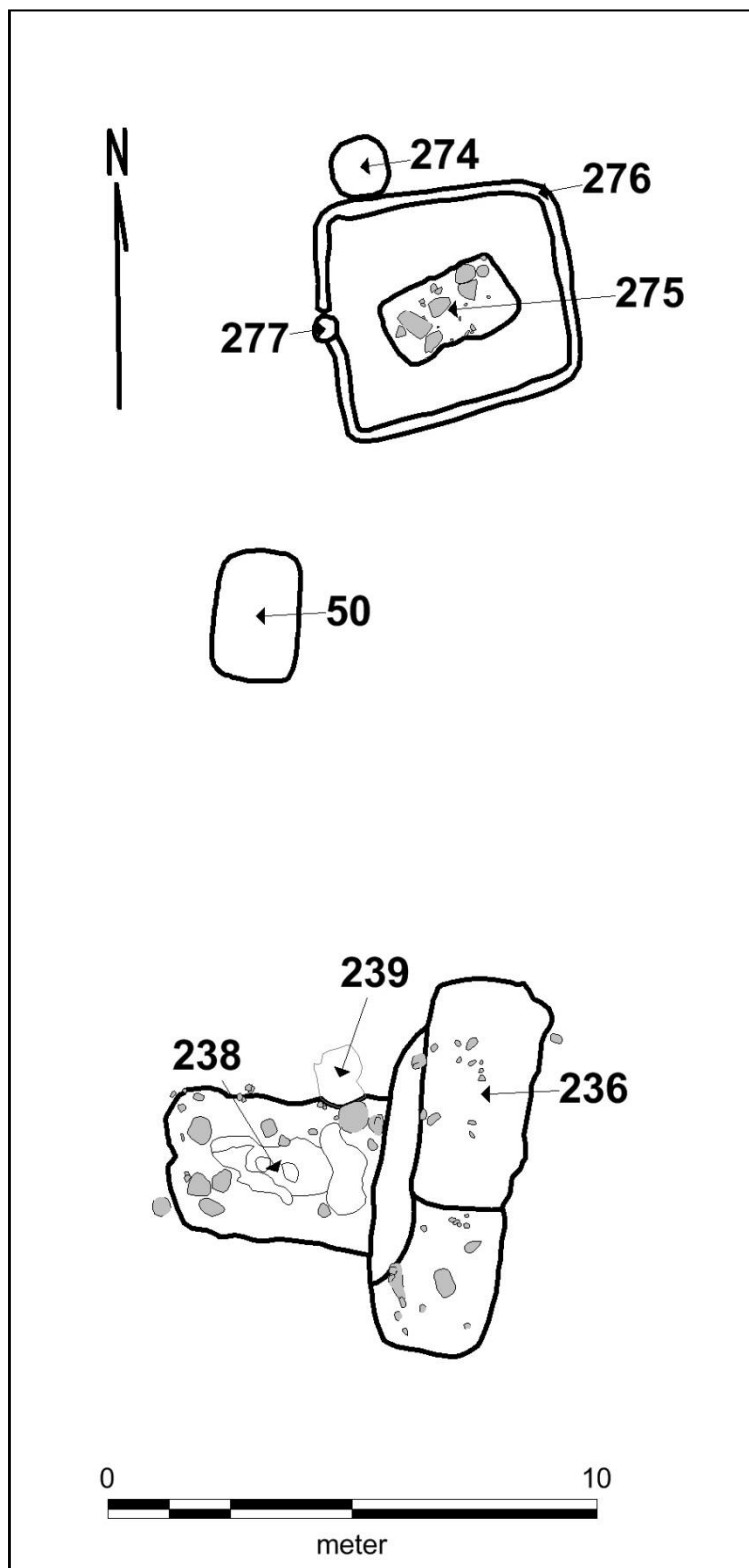
Ved forundersøgelsen i 2012 blev der fundet stærke indicier på, at den nyfundne gravplads, og i særdeleshed kammergravskomplekset, ville blive meget dyrt at udgrave. Derfor valgte bygherre at trække tre byggegrunde ud af lokalplanen. Året efter skulle der anlægges en vej gennem det formodede gravpladsareal. Her dukkede to jordfæstegrave op, som blev udgravet med det samme. Efterfølgende, i 2014, skulle arealerne *omkring* de tre friholdte byggegrunde udgraves, da de rummede bebyggelse fra yngre stenalder og yngre jernalder. I denne proces blev det, i samråd med Kulturstyrelsen, besluttet at muldafrømme det friholdte område, for at få et overblik over gravpladsens omfang. Der fremkom ikke flere sikre grave. Kammergravskomplekset blev grundigt afrenset i fladen og 3D-dokumenteret. Overfladen blev afsøgt med metaldetektorer, og dybden blev afklaret med et lille jordbor. Et år efter besluttede Kulturstyrelsen, at kammergravskomplekset skulle bevares in situ, da bygherre derved beholdt sin ret til at lægge arealet i grønt område. På denne måde opfyldtes Maltakonventionens intention om bevaring af fortiden, når det er muligt. Således blev der i juni 2015 åbnet for komplekset endnu en gang, hvor der skulle klargøres til in situ bevaring. Her blev der foretaget kontrollerende boreprøver, elektromagnetiske målinger og slutteligt taget et præparat op på ca. 40 x 50 cm med metalgenstande, som lå meget

udsat i de øverste 5 cm af graven. I skrivende stund foreligger der kun et røntgenfoto af dette præparat.

Gravpladsen består således af et kammergravskompleks, A236 og A238, samt to jordfæstegrave. Den ene af de to jordfæstegrave, A50, er N-S-orienteret og uden gravgaver, mens den anden, A275, er VSV-ØNØ-orienteret med rester af en egetræskiste og et delvist bevaret skelet. Skelettet var meget opløst, men det så ud til, at det venstre skinneben havde et vinkelret brud. Personen lå på ryggen med armene ned langs siden og har været mellem 165 og 170 cm høj. Omkring graven var der anlagt et trapezformet hegn, som omgav et 21 m² stort areal. Hegnet havde en stor stolpe mod vest.

Kammergravene

Kammergravskomplekset udgør to eller muligvis tre tætliggende, selvstændige kammergrave (fig. 1). Mens A236 er omtrent N-S-orienteret, er A238 orienteret Ø-V. A236 skærer A238's østlige del, således at formationen i fladen ligner et "T". Det østlige anlæg, A236, måler 7,7 x 2,7 m, og skal sandsynligvis tolkes som to separate nedgravninger, der ligger i forlængelse af hinanden. Det anes, når anlægget udtørres i fladen og kan også spores i de geomagnetiske målinger. Tilsyneladende indeholder den sydlige grav en del større sten, da der ved forsøg på boring konstant blev påtruffet sten. En af boreprøverne viste, at den sydlige del mindst er 70 cm dyb, mens den nordlige del højst er 65 cm dyb. Afsøgning med metaldetektor viste, at der også er ædelmetal i A236's nordlige del. Ved forundersøgelsen blev der fundet forgyldt seletøjsudstyr i A238, og der kan således være tale om en ryttergrav. Stykkerne fra seletøjet dukkede op i det NØ-lige hjørne af graven, hvor der i nyere tid er fjernet en større sten. Genstandene lå i muldjorden, løsrevet fra deres oprindelige placering, men der er ingen tvivl om, hvor de stammer fra i graven, da der ved oprensning af den underliggende flade blev observeret korroderet metal. Efter fjernelse af stenen blev der pløjet videre på marken i en årrække, og genstande fra det berørte område er formodentlig gået til. Da muldjorden blev taget af i forundersøgelsen, var der kun 15-20 cm muld over graven, og nogle af stenene i ryttergraven stak omkring 10 cm op over gravens overflade i undergrundsniveau. Heldigvis har der siden slutningen af 1970'erne kun været kørt med en to-furet plov i ca. 20 cm's dybde. Landmandens eget udsagn er, at han konsekvent løftede ploven på bakketoppen, da han

*Fig. 1. Digitaliseret og rensset plan over gravpladsen.
Digitalisering af Museum Skanderborg.*

ellers stødte ind i mange sten. Et stort held for ryttergravskomplekset, at der ikke senere kom større landbrugsmaskiner til!

Omfanget af selve ryttergraven er ca. 4,5 x 2,9 m, og fyldet består for størsteparten af mørkt brunt, humøst leret sand med lidt spredte, gule inklusioner. I midten af graven er fyldet mere varieret med plamager af gult, sandet ler og varierende blandinger af mørkt, brunt fyld og gult, sandet ler. Desuden var der flere større sten og stenspor med diametre op til 50 cm. To boreprøver i gravens midte viste en dybde på 26-28 cm. I gravens nordøstlige side, hvor seletøjet lå, blev der ved optagelse af præparatet påvist en dybde på kun 15 cm. Nivellementer viser dog at gravens bund er vandret, og den lavere dybde i den nordlige side er et udtryk for at fladen stiger let mod nord.

Der blev registreret to plankespor ved udgravning af præparatet, hvoraf det ene var 35 cm langt og 4 cm bredt. Plankesporene viser, at seletøjet lå indenfor kammeret, men udenfor selve kisten. Lignende tilfælde kan eksempelvis observeres ved Grimstrup-graven (Stoumann 2009, 31) og Thumbby Bienebek kammergrav 37A (Müller-Wille 1987, Taf. 31). Der blev ligeledes observeret organisk materiale, som lå tæt op ad seletøjet. Umiddelbart lignede det et tykt læderstykke. Røntgenfotos af præparatet viser, at der også er bevaret organisk materiale omkring metallerne.

Seletøjet

Seletøjet, hvoraf de fundne dele er fra hovedtøjet, er et prægtigt stykke arbejde, hvor der hovedsageligt er anvendt forgyldt bronze og sølvbelagt jern. Tilstede er størsteparten af et stangbidsel med sølvbelagte og ornamenterede parérestænger samt kindplader. Selve biddet er af jern. Lignende stangbidsel ses blandt andet i Stengade I grav 3 (Brøndsted 1936, 149ff), Thumbby Bienebek 37A (Müller-Wille 1987, 37ff) og Grimstrup (Stoumann 2009, 147f). Fra trensen ses smukke pyntebeslag og spænder af forgyldt bronze. Der er både rektangulære spænder, korsformede remsamlere og kantede ottetalsformede remskydere slynget omkring en cirkulær midte. Desuden er der flere toleddede stykker rasleblek eller remendebeslag ligeledes af forgyldt bronze. Alle dele er fint ornamenterede med blandt andet geometriske figurer i kæder, fletværk, sildeben og ringformede mønstre. Ved de korsformede remsamlere ses et dyrehoved med stiliserede ører for hver ende samt en forhøjet midte. Der er registreret i alt syv korsformede

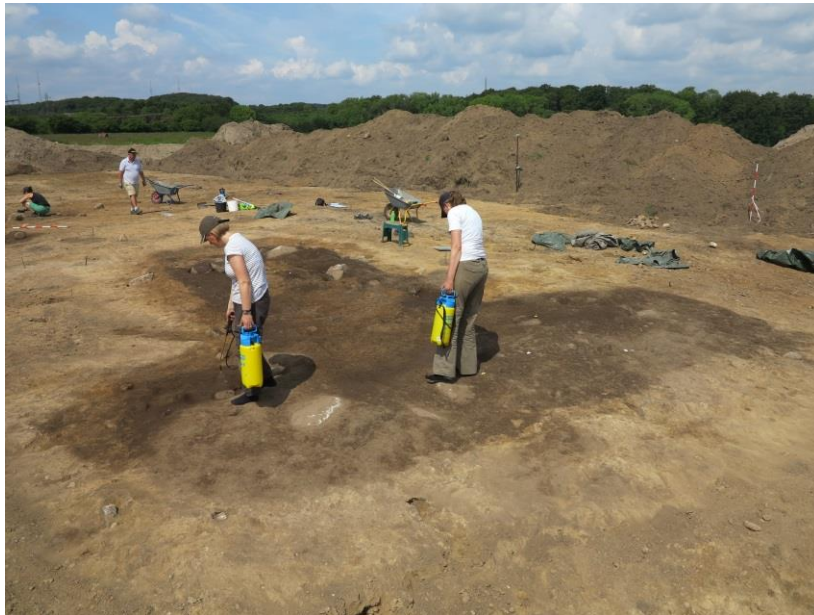

Fig. 2. Her fugtes det afrensede kammergravskompleks i den tørre sommer 2014. Set fra sydøst. Foto: Museum Skanderborg.

Figur 3. Her ses to af de i alt syv korsformede selesamlere og et ud af de i alt fire rektangulære spænder. De afbildede genstande er alle fundet i forundersøgelsen. Foto: Foto & Co v. B. Poulsen for Museum Skanderborg.

remsamlere. Antallet har sandsynligvis været lige, hvorfor der formodentlig mangler mindst én, som kan være forsvundet ved pløjning eller stadig ligge i graven.

En stilistisk parallel til seletøjet fra Fregerslev kan ses i de korsformede remsamlere og kantede, ottetalsformede remskydere fra Langballigau grav 1 ved Flensborg (Müller-Wille 1974, Abb. 29 & 30). De korsformede remsamlere er en stiliseret udgave af fundene fra blandt andet Thumbby Bienebek grav 37A (Müller-Wille 1987, Taf 76) (2).

I forhold til det øvrige gravudstyr er der selvfølgelig stadig en del ukendte faktorer. Det forgyldte hovedtøj insisterer dog allerede nu på en sammenligning med nogle af de mest kostbart udstyrede grave fra vikingetiden, eksempelvis Thumbby Bienebek grav 37A. I slutningen af 900-tallet var der tilsyneladende konsensus om, hvordan en statusgravlæggelse skulle se ud. Derfor kan man sammenligne med elitegravlæggelser som eksempelvis Grimstrup og Thumbby Bienebek 37A, for at få en fornemmelse af, hvilke genstande der stadig kan ligge i ryttergraven fra Fregerslev II.

Tilbage står den langstrakte dobbeltgrav, A236. Hvem eller hvad skal vi forestille os er gravlagt her? Tydeligt er det, at den er yngre end selve ryttergraven, da den netop snitter dens østlige del. Samtidig står det også klart, at gravlæggelsen ikke kan være sket mange år efter gravlæggelsen af rytteren. Formodentlig har den gravlagte haft en nær relation til rytteren, og det er selvfølgelig oplagt at antage, at det er rytterens hustru. En anden mulighed var en nedgravning til rytterens heste, vogndelev eller ofringer af dyr og mennesker.

Vikingetid og andre ryttergrave omkring Fregerslev II

Kendskabet til vikingetiden omkring Hørning i Gl. Skanderborg Amt er desværre sparsomt. Dog er der knap 700 meter ØSØ for Fregerslev II fundet en anden vikingegravplads, Fregerslev I. Denne gravplads bestod af syv jordfæstegrave, hvoraf der i de fem blev fundet en jernkniv. Yderligere er der fundet en runesten lige øst for Hørning by. Stenen er lidt yngre end ryttergraven, men kunne antyde opretholdelsen af rytterens magtsfære.

Af ryttergrave fra nærområdet omkring Fregerslev ligger der 11 km mod vest en anden ryttergrav med våben. Denne er fundet i 1890'erne ved Hemstok øst for Ry (3). Graven rummede sværd, økse, spyd, skjoldbule og stigsøjler, alle dele af jern. Sværdet har svage spor af geometriske mønstre. Trods de mangelfulde oplysninger om selve graven viser de bevarede genstande dog, at

der er tale om en betydningsfuld mands grav. Graven anses endog som særlig betydningsfuld, da det er sjældent, at en mand medgives flere våben end han reelt kan bære på én gang.

Blot 3,5 km øst for Fregerslev II er der i 1930 fundet en ryttergrav nær Ravnholt (Brøndsted 1936, nr. 49). Fra graven blev der fremdraget sværd, spyd, sporefragmenter, to stigbøjler med indlægninger af sølv og et bidsel. Særligt denne grav er interessant, da Ravnholt ligger på den østlige side af Århus Å og Fregerslev II på den vestlige side. Måske dannede åen skel mellem to magtfulde slægter.

Fremtidig forskning

Det forskningsmæssige potentiale i den stort set uforstyrrede ryttergrav fra Fregerslev II er unikt. Gravkomplekset er godt bevaret, skønt det ligger under flad mark og sandsynligvis aldrig har været beskyttet af en høj. Hvis marken var blevet pløjet dybere eller udsat for grubning, så havde vi næppe fundet andet end de dybe grave, og ryttergraven ville have været væk for altid.

Hovedproblematikken omkring 900-tallets ryttergrave er, at de for størsteparten er udgravet under usagkyndige forhold for mere end hundrede år siden og oftest med meget sparsomme oplysninger som resultat. Den nyeste udgravning er Grimstrupgraven ved Esbjerg, som blev fundet i 1983. Der er sket stor udvikling i udgravningsteknikker såvel som naturvidenskabelige analyser siden da, og Fregerslevgraven er et oplagt emne til opklaring af de mange spørgsmål, vi kunne have omkring de ellers meget få elitebegravelser, der er registreret i Danmark fra 900-tallet. Østjylland glimrer ved sit fravær, når det gælder statusgravlæggelser, og her er Fregerslev II med til at lukke et vigtigt hul og bidrager med ny viden om magtcentre og rigsdannelse i Danmark. Slutteligt viser den også, at vi stadig i heldige tilfælde kan finde velbevarede højstatusgrave under flad mark i Danmark, selvom vi nok må indse, at de fleste efterhånden pløjes op og efterlades som løsfund.

Ryttergravskomplekset er nu in situ-bevaret. Det betyder, at mange spørgsmål ikke umiddelbart kan besvares, hvilket i høj grad forringer fundets forskningsmæssige værdi. Der er kun fremdraget en lille brøkdel af den viden, som graven potentielt gemmer. Samtidig bør man også stille spørgsmålet, om gravens indhold af metaller og organisk materiale kan tåle en in situ-bevaring. De manglende oplysninger til trods, ved vi dog, at rytteren fra Fregerslev er i sin helt egen liga. At finde så prægtigt et hestehovedtøj i Danmark er usædvanligt. Ud over enkelte danske fund, som

for eksempel Grimstrupgraven, skal man ned omkring Slesvigområdet for at finde tilsvarende. Selvom der blot er kradsat en anelse i gravens overflade, er vidnesbyrdet om en særlig stormand i midten af 900-tallets Østjylland overbevisende.

Noter

(1) Maltakonventionen, artikel 5, stk. IV

(2) Der er fundet fire korsformede remsamlere i grav 37A. Den ene minder om remsamlerne fra Fregerslev, mens de tre andre er med tydelige dyrehoveder.

(3) Nævnes første gang af Neergård 1892, 328, note 1.

Litteratur

Brøndsted, J. 1936: Danish inhumation graves of the Viking Age. *Acta Archaeologica VII, 1936*, 81-228

Müller-Wille, M. 1974: Das Höftland von Langballigau an der Flensburger Förde. Das jüngereisenzeitliche Gräberfeld. *Offa* 30, 1973 (1974), 82-123.

Müller-Wille, M. 1987: *Das wikingzeitliche Gräberfeld von Thumbby-Bienebek (Kr. Rendsburg-Eckernförde) Teil II*. Offa-Bücher 62. Neumünster.

Neergaard, C. 1892: Jernalderen. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1892*, 207-341.

Stoumann, I. 2009: *Ryttergraven fra Grimstrup og andre vikingetidsgreve ved Esbjerg*. Arkæologiske Rapporter fra Esbjerg Museum 5. Sydvestjyske Museer.

Foto: Vikingelandsbyen i Albertslund

Tidligere seminarer og bøger i seed-money-netværket

2013

Vikingetid i Danmark

2014

Vikingetidens aristokratiske miljøer

2014

Vikingetidens sejl

2015

Stof til eftertanke – rekonstruktion af vikingetidens dragt

2016

Død og begravet – i vikingetiden

Mere materiale fra netværkets seminarer og møder på:

<http://saxo.ku.dk/forskning/seed-money-saxo/vikingetid/>

Foto: Michael Nielsen